

Tymofiy Gerasymov, Ivan Romanyuk

THE DISPLAY OF REVERSE SIDE OF CHARITY IN THE RIGHT-BANK TOWNS DURING WORLD WAR I (1914–1917)

One of the typical displays of behavior deviation of town citizens in the Right-bank Ukraine connected with charity sphere is elucidated in this article. The most spread methods, used by swindlers for coaxing away money from the people: false collection of donation for the help of suffered from the war and for holiday presents for front-line soldiers, false telegrams sending to citizens from the name of relatives in the front asking money, beggary in soldier uniform and so on. The examples of collected means plunder after charity actions are shown.

Kew words: World War I, towns, charity, swindle, beggary, the Right-Bank Ukraine.

УДК 94(477):327»1918»

Владлен Марасв

ТОРГІВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА МІСІЯ ВСЕВЕЛИКОГО ВІЙСЬКА ДОНСЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ (1918 р.)

У статті досліджується створення та діяльність торгівельно-економічної місії козацької держави Всевелике Військо Донське в Українській Державі Гетьмана Павла Скоропадського 1918 р. Проаналізовано перебіг українсько-донських переговорів та їх результати, склад донської місії, діяльність її керівника Володимира Лебедева в Києві. Стаття написана на основі документів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (м. Київ), Державного архіву Російської Федерації (м. Москва), публікацій документів, матеріалів преси 1918 р. та мемуарної літератури.

Ключові слова: торгівельно-економічна місія, переговори, Всевелике Військо Донське, Українська Держава, В. Лебедев.

Торгівельно-економічні відносини України і Дону впродовж 1917–1921 рр. – зокрема між Українською Державою Гетьмана Павла Скоропадського та Всевеликим Військом Донським – упродовж тривалого часу перебували на периферії інтересів істориків. Певну увагу їм приділили сучасні вітчизняні вчені В. Матвієнко, Я. Штанько, П. Гай-Нижник [1–3]. Такий стан речей цілком зрозумілий: в складних умовах революційних потрясінь та воєнних протистоянь на чільне місце виступали питання політичного та військового характеру, а не торгівлі. Однак безпосереднє територіальне сусідство України і Дону спонукало уряди обох країн до налагодження торговельно-економічної співпраці та відновлення традиційних економічних зв'язків, зруйнованих під час бойових дій кінця 1917 – початку 1918 рр., що охопили українські й донські землі.

Метою цієї статті є аналіз діяльності торгівельно-економічної місії Всевеликого Війська Донського в Українській Державі влітку – восени 1918 р. та її внеску у формування відносин між офіційними Києвом і Новочеркаськом.

Сприятливі умови для налагодження українсько-донських торгівельно-економічних зв'язків виникли із приходом німецьких і австро-угорських військ в Україну і на Дон навесні 1918 р. Їх присутність забезпечила певну економічну стабільність в регіоні. У цей час Всевелике Військо Донське (далі – ВВД) перебувало у скрутнішому становищі, ніж Українська Держава. Воно вело безперервну війну з більшовиками, тоді як гетьманський уряд уклав з більшовицькою Росією перемир'я. Україна з її територією та економічним потенціалом виступала пріоритетним партнером для донського козацтва.

Донський Військовий Отаман П. Краснов вже у своєму першому наказі по ВВД від 17 травня 1918 р. доручав відомству торгівлі й промисловості «викликати посилений товарообмін» [4, с. 321]. Він наполягав на отриманні або закупівлі цукру, скла, посуду, ламп, паперу, мануфактури, сукна, ниток, мила, галантереї (гудзиків та ін.), швейних машин, дубильних речовин, фаянсу, шкіри, виделок, нікельованого посуду та іншого начиння [5, с. 176]. В обмін на це ВВД могло запропонувати вугілля, мастила, вовну, рибу, виноград, фрукти [5, с. 178].

9 липня 1918 р. у Києві при Міністерстві закордонних справ Української Держави по вулиці Терещенківській, будинок 9, відбулася нарада щодо вирішення питання про можливість товарообміну між Україною і Доном. Про її результат наступного дня донський посол О. Черячукін телеграфував голові свого уряду А. Богаєвському: «9 липня відбулася міжвідомча нарада за моєї участі. Вирішено негайно дозволити вивезення цукру та інших товарів на засадах вільної торгівлі, окрім спеціально нормованих, не зважаючи тимчасово на кордони, за умови взаємного скасування

Вами заборони на вивезення донських товарів. Обидві сторони не встановлюють жодних вивізних мит, дозволяючи лише податки, що існують для внутрішнього ринку. Телеграфуйте про Вашу згоду, угода ця тимчасова до укладення окремого торговельного договору» [6, л. 7].

А. Богаєвський у телеграмі-відповіді підтвердив принципову згоду за себе і Військового Отамана П. Краснова. Деталі мав привезти представник відділу торгівлі й промисловості ВВД, якого найближчим часом збиралися командувати до Києва [6, л. 5]. Однак потреба у налагодженні широкомасштабної торговельно-економічної співпраці була настільки важливою, що до української столиці поїхав сам голова відділу (тобто міністр) В. Лебедев. До складу його місії також увійшли: Ю. Зілов – директор департаменту торгівлі й мореплавства відділу торгівлі й промисловості; О. Скочинський – гірничий інженер, професор, викладач Донського політехнічного інституту в Новочеркаську; І.М. Вознесенський – товариш управляючого відділом шляхів, та інші особи [7].

Приїзд донської торговельно-економічної місії несподівано затримався через початок всеукраїнського страйку залізничників. 20 липня В. Лебедев телеграфом повідомив П. Краснова, що місія зупинилася у Катеринославі (нині Дніпропетровськ – примітка автора) і не може проїхати на Київ. На полях телеграми Військовий Отаман відзначав: «Сумно» [8, л. 24]. Лише 25 липня В. Лебедев із колегами дісталися української столиці. Замість звичних одного-двох днів, подорож тривала цілий тиждень.

Архівні джерела дозволяють з'ясувати, де саме в Києві замешкали донські делегати. Так, В. Лебедев оселився у помешканні донського посла О. Черячукіна (вулиця Пушкінська, будинок 9, квартира 10), а Ю. Зілов – у готелі «Петроград» (вулиця Велика Васильківська, будинок 1) [9, л. 23, 40; 10, арк. 50, 60, 67].

Торгівельно-економічна місія зустріла прихильний прийом у Києві. Вже у перші дні В. Лебедева запросили на сніданок до гетьмана П. Скоропадського. Там він мав бесіду з товаришем міністра закордонних справ України О. Палтовим, якого у листах до П. Краснова називав «правою рукою» гетьмана і своїм «давнім знайомим», через котрого сподівався увійти в курс усіх справ [11, л. 72 об.]. Примітно, що О. Палтов був масоном паризької ложі і вважався «сірим кардиналом» гетьманського уряду [12]. Не виключений саме масонський зв'язок між ним і В. Лебедевим. Імовірно, знайомство з О. Палтовим спростило управляючому відділом торгівлі й промисловості виконання своїх завдань.

4 серпня В. Лебедев відвідав керуючого Міністерством закордонних справ України Д. Дорошенка і у тривалій бесіді обговорив із ним питання встановлення товарообміну між двома державами. У той же період, на початку серпня, донський уряд заснував постійну торговельну місію в Україні. Торговим агентом ВВД в Українській Державі призначили А. Матвеева [13].

В. Лебедев був серед підписантів українсько-донської «Попередньої угоди» від 7 серпня 1918 р., де економічним і торговельним відносинам присвятили три статті з десяти – 7–9. Сторони зобов'язувалися у найкоротший термін укласти окремі угоди про вільний транзит, товарообмін, митні й фінансові взаємини, залізничну і поштово-телеграфну конвенції, а також про створення спільних комісій з регулювання питань, що стосуються експлуатації Донецького кам'яновугільного басейну [14, л. 1–1 об.].

Невдовзі після укладення «Попередньої угоди» В. Лебедев повернувся до Новочеркаська, де з 15 серпня знову брав участь у засіданнях уряду, як управляючий відділом торгівлі й промисловості [15, л. 1]. Але вже 22 серпня з'явилися повідомлення, що днями він мав вирушити до Києва для підписання торговельного договору з Україною [16]. Цього разу із В. Лебедевим і Ю. Зіловим приїхали помічник управляючого відділом фінансів, дійсний статський радник О. Калашніков, директор експлуатаційного департаменту відділу шляхів І. Вознесенський і управляючий Ростовською конторою Державного банку Р. Гульбін. Голова донського уряду А. Богаєвський спеціальним листом повідомив Д. Дорошенка про те, що донський уряд уповноважив цих представників на підписання договорів, запланованих у «Попередній угоді» [9, л. 42–42об.]. Крім того, офіційний Новочеркаськ виділив Ю. Зілову 2 тис. карбованців на відшкодування його витрат під час поїдки до Києва [15, л. 11].

27 серпня відбулося спільне засідання української підкомісії по цукру із делегатами Дону (В. Лебедевим, Ю. Зіловим, Є. Гольдіним). Ухвалено рішення щодо продажу ВВД українського цукру [17, с. 107]. Буквально напередодні, 22 серпня, офіційний Новочеркаськ призначив Є. Гольдіна агентом з отримання цукру від українського уряду та доставки його на територію ВВД у розпорядження відділу фінансів [10, арк. 220–221 зв.]. Є. Гольдін зупинився у Києві за адресою вулиця Інститутська, будинок 18, квартира 25 [10, арк. 296].

Одразу після цього В. Лебедев повернувся до Новочеркаська, де наприкінці серпня – на початку вересня 1918 р. був серед основних доповідачів на засіданнях Великого Військового Кругу (козацького парламенту – примітка автора). Він повідомив про успішний перебіг переговорів з Українською Державою. Міністр запевнив делегатів Кругу: «Стосовно палива встановлено, що воно

має призначатися насамперед населенню Дону, а тільки надлишки можуть бути вивезені з області. Мита на товари, які перевозяться з Дону на Україну, не впроваджуються. Внутрішні збори й акцизи зберігають силу. Жодна з обох держав не вправі втручатися у внутрішні розпорядки» [18].

На початку вересня 1918 р. В. Лебедев відвідав Одесу. Там він взяв участь у нараді Червоного Хреста, де обговорювалося питання вивезення санітарного майна й обладнання на Дон [19, арк. 38].

Наслідком діяльності донської торгівельно-економічної місії стало підписання договорів – «Тимчасової угоди про експлуатацію частини Запорізької залізниці, яка є в межах бувшої Области Війська Донського» від 31 серпня 1918 р.; «Тимчасової умови про перевіз у простому сполученні пасажирів, багулля та грузів між залізницями Всевеликого Війська Донського й Українською Державою» від 2–5 вересня; «Тимчасової умови про передачу рухомого складу між залізницями Всевеликого Війська Донського й Української Держави» від 7 вересня; «Договору про спільне регулювання питань, що стосуються Донецького Басейну» від 18 вересня із додатками, підписаними упродовж вересня-жовтня [20, арк. 7–24 зв., 39, 55].

Від Української Держави договори підписували тимчасово виконуючий обов'язки товариша міністра шляхів А. Лукашевич і товариш міністра торгівлі й промисловості В. Ауербах, від ВВД – І. Вознесенський і Ю. Зілов. Ці документи набирали чинності із дня підписання. Термін дії передбачався від декількох місяців – до одного року. Однак повстання під керівництвом Директорії, падіння Гетьманату П. Скоропадського, розгортання воєнних дій у Донбасі та на Лівобережжі на зламі 1918–1919 рр. зумовили руйнацію торгівельно-економічних зв'язків України і козацького Дону.

Таким чином, суттєвим поштовхом до налагодження торговельно-економічних відносин Української Держави і ВВД стала київська нарада у справі вирішення питання про можливість товарообміну 9 липня 1918 р. Наприкінці того ж місяця до української столиці прибула донська торгівельно-економічна місія, яку очолював управляючий відділом торгівлі й промисловості В. Лебедев. Учасники місії взяли участь у підписанні низки двосторонніх договорів, результативних переговорах стосовно поставок цукру на Дон. Однак досягнуті домовленості фактично діяли тільки до початку зими 1918 р. Воєнно-політичні обставини кінця 1918 – початку 1919 рр. перервали торговельно-економічну співпрацю Києва і Новочеркаська.

Список використаних джерел

1. Матвієнко В. М. Українська дипломатія 1917–1921 років: на теренах постімперської Росії / В. М. Матвієнко. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. – 376 с.
2. Штанько Я. В. Торгово-економічні відносини Української Держави та Всевеликого Війська Донського (1918 р.) / Я. В. Штанько // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Історія. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – Вип. VII. – С. 148–153.
3. Гай-Нижник П. Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.) / П. Гай-Нижник. – К., 2004. – 430 с.
4. Приказ Всевеликому Войску Донскому № 1. гор. Новочеркасск. 4 / 17 мая 1918 года // Донская Летопись. – Белград, 1924. – № 3. – С. 320–323.
5. Черячукин А. В. Донские делегации на Украину и в Берлин в 1918–1919 г. / А. В. Черячукин // Донская Летопись. – Белград, 1924. – № 3. – С. 163–231.
6. Государственный архив Российской Федерации (далі – ГАРФ), ф. Р-1261, оп. 1, д. 41, 8 л.
7. Приезд донской экономической миссии // Киевская мысль. – К., 1918. – 26 июля. – № 121. – С. 2.
8. ГАРФ, ф. Р-1261, оп. 1, д. 43, 24 л.
9. ГАРФ, ф. Р-1261, оп. 1, д. 38, 126 л.
10. Центральный державный архив вищих органов власти та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 2199, оп. 1, спр. 274, 406 арк.
11. ГАРФ, ф. Р-1261, оп. 1, д. 46, 75 л.
12. Гай-Нижник П. «Сірий кардинал» гетьмана П. Скоропадського / П. Гай-Нижник // Людина і політика. – 2004. – № 3. – С. 147–151.
13. Дон и Украина // Киевская мысль. – 1918. – 4 августа. – № 129. – С. 2.
14. ГАРФ, ф. Р-6087, оп. 1, д. 12, 11 л.
15. ГАРФ, ф. Р-103, оп. 1, д. 3, 103 л.
16. Украина и Дон // Киевская мысль. – К., 1918. – 24 августа. – № 145. – С. 2.
17. Мараєв В. Поставки цукру з Української Держави до Всевеликого Війська Донського (1918 р.) / В. Мараєв // Дні науки історичного факультету. – Вип. III. – Ч. 1. – К., 2010. – С. 106–110.
18. Донський круг // Відродження. – 1918. – 3 вересня. – Ч. 127. – С. 4.
19. ЦДАВО України, ф. 3539, оп. 1, спр. 2, 69 арк.
20. ЦДАВО України, ф. 3766, оп. 1, спр. 127, 109 арк.

Владлен Мараєв

ТОРГОВО-ЕКОНОМИЧЕСКАЯ МИССИЯ ВСЕВЕЛИКОГО ВОЙСКА ДОНСКОГО В УКРАИНСКОЙ ДЕРЖАВЕ (1918 Г.)

В статтє исследується создание и деятельность торгово-экономической миссии казачьего государства Всевеликое Войско Донское в Украинской Державе Гетмана Павла Скоропадского в 1918 г. Проанализирован ход украинско-донских переговоров и их результаты, состав донской миссии, деятельность ее руководителя Владимира Лебедева в Киеве. Статтє написана на основе документов Центрального государственного архива высших органов власти и управления Украины (г. Киев), Государственного архива Российской Федерации (г. Москва), публикаций документов, материалов прессы 1918 года и мемуарной литературы.

Ключевые слова: торгово-экономическая миссия, переговоры, Всевеликое Войско Донское, Украинская Держава, В. Лебедев.

Vladlen Maraiev

THE TRADE AND ECONOMIC MISSION OF THE OMNIPOTENT HOST OF DON COSSACK STATE IN UKRAINIAN HETMAN STATE IN 1918

The article is the study of foundation and activity of trade and economic mission of The Omnipotent Host of Don Cossack State in Ukrainian State of Hetman Pavlo Skoropadskyi in 1918. The Ukrainian-Don negotiations and their results, mission's staff, the activities of its leader Vladimir Lebedev in Kyiv are analyzed. The article based on the documents of the Central State Archive of the supreme bodies of power and administration of Ukraine (Kyiv), the State Archive of the Russian Federation (Moscow), published documents, press materials of 1918 and memoir literature.

Key words: trade and economic mission, negotiations, The Omnipotent Host of Don Cossack State, Ukrainian State (Hetmanate), V. Lebedev.

УДК 94(477.83/.86): 37.014 «1918/1919»

Андрій Королько

ОСВІТНЄ ЖИТТЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН НА ПОКУТТІ ПЕРІОДУ ЗУНР (1918–1919 рр.)

У статті розглянуто освітнє життя національних меншин на Покутті періоду Західно-Української Народної Республіки (1918–1919 рр.): висвітлено ставлення державних органів краю до польського шкільництва; проаналізовано українсько-польське протистояння у формуванні національної освітньої системи ЗУНР; показано приклади українсько-польського і українсько-єврейського зближення у сфері шкільництва. У результаті проведеної роботи автор прийшов до висновку, що, попри декларування органами влади ЗУНР (ЗО УНР) міжнаціонального миру, злагоди і партнерства, освітні процеси на Покутті проходили у формі українсько-польської конфронтації та намірів українсько-єврейського діалогу.

Ключові слова: Покуття, освіта, школа, Державний Секретаріат освіти і віросповідань, повітова шкільна рада.

Враховуючи основні національні традиції, влада ЗУНР чималу увагу приділяла становленню шкільництва. 6 листопада 1918 р. Українська Національна Рада (далі – УНРада) створила Державний Секретаріат освіти і віросповідань, який очолив професор Олександр Барвінський. Після переїзду уряду в Станиславів ним керував доктор Агенор Артимович. Від 17 квітня 1919 р. за освітню політику уряду відповідав письменник та педагог Антін Крушельницький [1, с. 399].

Основні державні закони щодо організації освіти уряд прийняв після злуки ЗУНР і УНР 22 січня 1919 р. Закон УНРади про основи шкільництва від 13 лютого 1919 р. встановив найважливіші засади освітньої політики держави, які полягали в запровадженні обов'язкового вивчення української мови у всіх навчальних закладах держави, організації достатньої кількості шкіл для національних меншин, створенні передумов для функціонування приватного шкільництва, надання педагогам статусу державних службовців, що суттєво підвищувало їх статус в суспільстві [1, с. 399; 2; 3, с. 114].

Незважаючи на труднощі (зруйновані війною і неопалювані навчальні заклади, нестача освітянських кадрів тощо) [4], молода держава особливо дбала про розвиток українського шкільництва, причому проводила цю політику з урахуванням інтересів національних меншин. На основі ухваленого УНРадою 16 лютого 1919 р. Закону «Про мови» [5], за яким українська отримувала статус державної, Державним Секретаріатом освіти і віросповідань 24 лютого цього ж року видано розпорядок про запровадження викладання нею у всіх державних середніх школах [6; 7, с. 79]. Упродовж першого етапу існування ЗУНР відкрито 20 українських гімназій, 3 реальні школи, 7 учительських семінарій [8, с. 81–82].

З перших днів революції УНРада зверталася до представників національних меншин краю, сподіваючись на їх підтримку та співпрацю. У відозві «Український Народ» від 1 листопада 1918 р. пропонувалось: «національні меншости Української держави – Поляки, Жиди, Німці – мають вислати своїх відпоручників до Української Національної Ради» [9]. Водночас, «Покутський Вістник» наголошував: «Українці утворили свою державу на тих землях, де український народ жиє в більшості. Побіч Українців живуть у меншости Поляки і Жиди і їм належать ся ті самі горожанські права, що і Українцям... Поляки ще справді не прийшли до розуму і ще мріють про панованне над нами – та се дарма. Українці те панованне силою скинуть... Треба поводити ся з Поляками і